

PODSTAWY PIŚMIENICTWA W ETIOPII

SEIFU GEBRU

Etiopia jest malowniczym krajem położonym w północno – wschodniej części Afryki, o bardzo ciekawej kulturze, na którą niewątpliwy wpływ miało położenie geograficzne i ukształtowanie terenu. Wybrzeże Morza Czerwonego, jednego z najważniejszych szlaków morskich świata, już od zamierzchłych czasów, poprzez kontakty handlowe, stanowiło obszar wzajemnego przenikania się wielu kultur. Jednocześnie górzyste, trudno dostępne wnętrze kraju skutecznie izolowało obszar ten od reszty świata, natomiast dogodny klimat i żyzne ziemie dawały wspaniałe warunki dla rozwoju. Wszystkie te czynniki sprawiły, że na terenie dzisiejszej Etiopii doszło do powstania oryginalnej, wzbudzającej zdumienie naukowców, jednej z najstarszych na świecie, bo liczącej sobie ponad trzy tysiące lat, cywilizacji.

Ponadto według odkryć archeologów wschodnia i północno – wschodnia część Afryki uznawana jest za kolebkę ludzkości. To właśnie na terytorium Etiopii odnaleziono jedno z najstarszych szczątków przodka człowieka, obliczane na 3,5 mln lat. Na tej podstawie uczeni przypuszczają, że rejon ten może stanowić pierwotne źródło języków zwłaszcza Północnej Afryki i Południowo – Wschodniej Azji¹.

Etiopia posiada także własne pismo, co, pomijając hieroglify egipskie, stanowi ewenement i zaprzecza często nawet dziś spotykanemu pogładowi, że Afryka to *ziemia bez pisma*².

Niezwykłym faktem jest także to, iż przez wieki (od IV w.n.e.) była jedynym chrześcijańskim państwem afrykańskim. Dzięki izolacji powstał tu oryginalny tzw. Kościół Etiopski (odłam koptyjski) zbliżony do religii prawosławnej, który przetrwał w

¹ *Introduction to the History of Ethiopia*, Skrypt, biblioteka Uniwersytetu w Addis Abebie, na prawach rękopisu, s. 1.

² S. Piłaszewicz, *Wstęp do afrykanistyki*, Warszawa 1994, s. 74.

niemalże niezmiennionej formie do dziś, i który wywarł swoje piętno na całej kulturze etiopskiej. Więcej informacji zobacz przypis³.

Nie bez znaczenia, także dla kultury, jest fakt, że Etiopia jest jedynym nieskolonizowanym państwem w Afryce. Wyjątek stanowi dawna prowincja Erytrea, która w 1993 roku oficjalnie utworzyła oddzielne państwo.

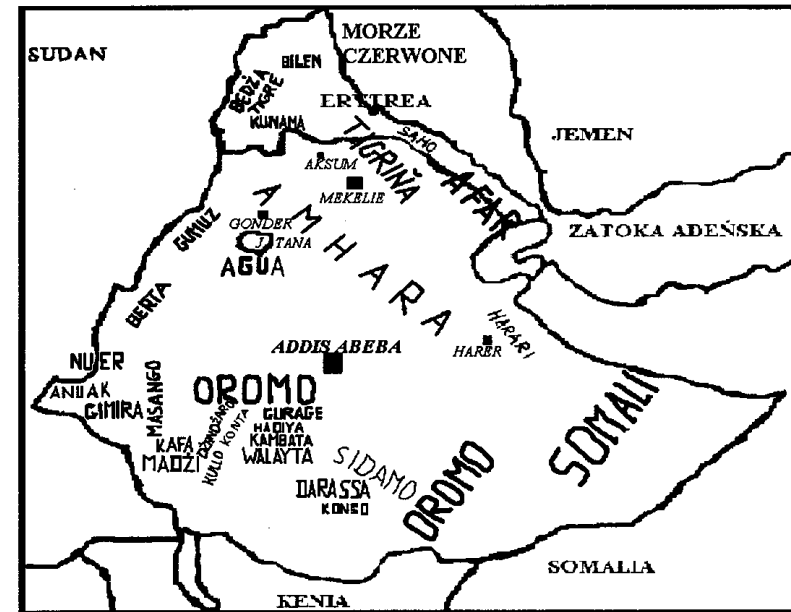
Etiopia jest krajem wielonarodowym. Używa się tu ponad 70 języków i prawie 200 dialektów należących do grupy afroazjatyckiej. Od połowy XIII w. n.e. językiem oficjalnym jest amharski dawniej nazywany *lesan negest*, co znaczy *język króla*, ponieważ związany był z dynastią panującą. Wyparł on z mowy wcześniejszy *ge'ez*, który obecnie jest językiem martwym używanym jedynie w liturgii, lecz aż do połowy XIX w. używany był w piśmiennictwie⁴. Obecnie najbardziej zbliżonym do *ge'ez* jest język tigre. Za wyjątkiem tych dwóch języków pozostałe nie posiadają tradycji piśmienniczej. Dopiero po upadku Mengystu Hajle Mariam w 1991 roku największe grupy etniczne, zaczęły używać także swoich języków jako oficjalnych w danym rejonie, dokonując ich alfabetyzacji.

Obecnie w Etiopii powszechnie używany jest także język angielski. Od szkoły średniej wszystkie przedmioty są w nim wykładane, a język amharski występuje jedynie jako przedmiot.

Języki występujące w Etiopii można podzielić na cztery grupy i wiele podgrup. Oto przynależność niektórych z nich:⁵

- a) Grupa kuszycka – Afar, Agua, Bedża (Erytrea), Bilen (Erytrea), Sidamo, Darassa, Hadiya, Kambata, Konso, Oromo, Saho (przeważnie w Erytrei), Somali.
- b) Grupa nilo-saharyjska – Anuak, Berta, Gumuz, Koma, Masango, Nuer, Kunama (Erytrea i Tigrz) i Barea (Erytrea).
- c) Grupa omotik – Dorkse, Gimira, Dżandżaro, Kafa, Kullo Konta, Madzi, Walayta.
- d) Grupa semicka – Amhara, Gurage, Harari, Ge'ez, Tigre oraz Tigrinia (Erytrea i Tigrz).

Rozmieszczenie ludności, która posługuje się tymi językami, przedstawia mapka. Przedstawia ona nie tylko Etiopię, ale także Erytreę, ponieważ przez wiele wieków stanowiła ona integralną część Etiopii i jest z nią nierozzerwalnie związana językowo, kulturalnie i historycznie. Wiele plemion zamieszkuje jednocześnie oba te państwa. Jak wynika z mapki, najliczniejsze grupy etniczne Oromo i Amhara zajmują centralny obszar Etiopii.

Ryc. 1. Mapa przedstawiająca rozmieszczenie plemion zamieszkujących Etiopię i Erytreę. (Źródło: *Introduction to the History of Ethiopia*, op. cit., s. 15.)

Języków kuszyckich używa najliczniejsza etnicznie grupa ludności m.in. Oromo. Razem z językami z grupy omotik uważa się je za najstarsze występujące w Etiopii.

Językami należącymi do grupy nilo – saharyjskiej oraz omotik posługuje się ludność zamieszkująca głównie południowo – zachodnie obszary Etiopii. Są wśród nich plemiona, których tradycje nie uległy praktycznie zmianom od tysięcy lat, prowadzące tryb życia taki, jak za czasów epoki kamiennej, np. Nuerowie. Oczywiście istnieje tutaj wyłącznie przekaz ustny.

Niewątpliwie jednak największy wpływ na ukształtowanie i rozwój piśmiennictwa w Etiopii miała grupa semicka.

Około 1000 lat p.n.e. na terenie dzisiejszego Jemenu nastąpił szczytowy rozwój państwa zwanego Arabia Felix, składającego się z wielu miast – państw, które dzięki prowadzonemu handlowi stały się ważnymi ośrodkami, także kulturalnymi. Ich wpływy

³ G. Hancock, *Znak i pieczęć. W poszukiwaniu Arki Przymierza*, Warszawa 1999.

⁴ A. Bartnicki, J. Mantel-Niećko, *Historia Etiopii*, Wrocław 1987, s. 12.

⁵ *Introduction to the History of Ethiopia*, op. cit., s. 2.

sięgały od Półwyspu Indyjskiego, aż po przeciwległy brzeg Morza Czerwonego. Wśród nich najważniejszą rolę odgrywało miasto – państwo Saba⁶.

Silne państwa południowoarabskie, dążące do dominacji nad jednym z najważniejszych szlaków morskich prowadzącym przez Ocean Indyjski i Morze Czerwone, nie mogły zrezygnować z zapewnienia sobie kontroli nad przeciwległym brzegiem afrykańskim. Interesowały je zwłaszcza takie bogactwa jak: kość słoniowa, heban, pachnidła. Najwyraźniej, więc względy czysto handlowe zadecydowały, że w okresie od 1000 do 400 lat p.n.e.⁷, nastąpiła migracja kilku plemion południowoarabskich, które przepływały się przez wąski w tym miejscu przesmyk morski, oddzielający Półwysep Arabski od Afryki i które osiedliły się na terenie dzisiejszej Erytrei i prowincji Tigray, tworząc tam ośrodki handlowe. I tak, np. plemię Abal zajęło okolicę Adal (stąd jego nazwa), plemię Ofir, zwane również Awfir, okolice Ogaden. W ten sposób przybyło również plemię Saba zwane inaczej Ag'azyjan, przez rdzenną ludność nazywane handlarzami, co po arabsku znaczy *tigre*, stąd nazwa plemienia i prowincji⁸.

Badania archeologiczne przeprowadzone w Mekele potwierdziły wcześniejsze przypuszczenia, że już w V w. p.n.e. na terenie Etiopii istniało państwo zorganizowane na wzór miast – państw Półwyspu Arabskiego. Na znalezionej tam, umieszczonej na ołtarzu, południowoarabskiej inskrypcji, lokalnego władcę nazywa się *mukarriba*, a właśnie taki tytuł, w owym czasie, nosili arabscy władcy⁹.

Przybywający z Południowej Arabii kupcy przynieśli ze sobą umiejętność pisania w języku sebajskim, który uważa się, że z czasem, w drodze ewolucji, stał się podstawą języka ge'ez¹⁰.

Zetknięcie się dwóch całkowicie różnych kultur, rdzennej afrykańskiej z napływową semicką, dało wspaniały efekt w postaci powstania całkowicie nowej, wyjątkowej cywilizacji. Nie bez powodu Etiopia nazywana była Abisynią, co wywodzi się od arabskiego słowa *habesz*, tzn. *mieszaniec*. Później Grecy nazwali ten kraj Etiopią (*aithiopes*), tzn. *brunatne twarze*, chcąc w ten sposób zaznaczyć zauważalną odrębność jego mieszkańców¹¹.

Z biegiem czasu ludność napływowa mieszała się z rdzenną, lub sama ulegała dalszym podziałom, w ten sposób tworząc mozaikę różnorodnych języków i grup etnicznych. Sprzyjało temu również górzyste, dzikie ukształtowanie terenu, utrudniające wzajemne kontakty. Dlatego zdarza się, że nawet w osadach blisko siebie położonych, ludność posługuje się językami tak odmiennymi, że praktycznie wzajemnie niezrozumiałymi, choć mającymi wspólne korzenie. Często różni ich nie tylko mowa, ale także strój, fryzura, kultura, architektura itp. To tak, jakby podróżując po zaledwie niewielkim obszarze, co chwilę przenosić się w inne rejony świata.

⁶ A. Bartnicki, J. Mantel – Niećko, op.cit., s. 17.

⁷ *Introduction to history of Ethiopia*, op. cit., s. 2.

⁸ A. Tajje, *History of Ethiopian People*, przełożyli T. Negash i Hudson, Sztokholm, s. 26.

⁹ S. Moscati, *Kultura starożytna ludów semickich*, Warszawa 1966, s. 334.

¹⁰ A. Bartnicki, J. Mantel – Niećko, op. cit., s. 18.

¹¹ A. Bartnicki, J. Mantel – Niećko, op. cit., s. 7.

Najlepszym przykładem może być tu plemię Gurage, wywodzące się z plemienia Tigray, które w połowie XIV w. wyemigrowało z miejscowości *Gura* (stąd nazwa plemienia), z prowincji Tigray¹², na teren prowincji Shoa, gdzie w ciągu krótkiego, z punktu widzenia historii, czasu (ok. 600 lat), stworzyło kilka własnych podgrup, np.: Selti, Woleni, Ulbarag, Inekor, Sodo, Chaha, Eza, Enmor, Geto, Muher, Mesk'an i Gogot¹³.

Osadnicy semicy dali fundament cywilizacji etiopskiej. Zwrotnym punktem w dziejach tego kraju było powstanie w I w. n.e. państwa Aksum, całkowicie odmiennego od południowoarabskich miast – państw oraz od kultury rdzenno – afrykańskiej. Było ono bardzo aktywne na arenie ówczesnego świata. Jego władcy starali się rozszerzać swoje wpływy na kontynencie afrykańskim, podporządkowując sobie tereny od Nilu Błękitnego aż po Harer, dominując nad ludnością tam zamieszkałą, np.: Bedża, Barea, Kunama. Prowadzili także aktywny handel z Grecją, Rzymem, Egiptem, Turcją, Półwyspem Arabskim, Indiami oraz z wieloma innymi krajami. Te szerokie kontakty ze światem znakomicie stymulowały rozwój kultury tamtego okresu oraz wspaniale wzbogacały język, poprzez zapożyczenia.

Kolejnym ogromnie ważnym wydarzeniem, które znacząco zaważyło na całych dziejach Etiopii i przesądziło o kierunku dalszego jej rozwoju, było przyjęcie od Greków chrześcijaństwa w 333 roku przez cesarza Aksum Ezana. Ten doniosły fakt został zapisany aż w trzech językach: greckim, sebajskim i ge'ez, na ogromnych kamiennych inskrypcjach znalezionych w Aksum. Znajdują się również na nich opisy podbojów terytorialnych dokonywanych w owym czasie przez władców aksumskich, świadczące o ich potęgze. Jak do tej pory są to najstarsze odnalezione zabytki piśmiennictwa etiopskiego¹⁴.

Chrześcijaństwo odegrało bardzo pozytywną rolę w procesie rozwoju piśmiennictwa w języku ge'ez i koptyjskim. Jak to w historii często bywa, zaważył na tym przypadkowy fakt. W 451 roku na Soborze Chelcedońskim została ostro potępiona monofizyczna doktryna kościołów etiopskiego i koptyjskiego. Urażeni tym duchowni etiopscy i koptyjscy postanowili zastąpić w liturgii, obowiązujący do tej pory język grecki, językami ge'ez i koptyjskim. Dzięki temu już w V wieku zaczęto tłumaczyć fragmenty *Biblii* na język ge'ez i koptyjski¹⁵.

Fakt, że to właśnie Grecy dokonali chrystianizacji Etiopii, bardzo silnie wpłynął na całą kulturę okresu zwanego klasycznym. Aż do VII wieku piśmiennictwo etiopskie opierało się głównie na przekładach z oryginałów greckich na ge'ez. Najważniejszą rolę odegrał tutaj przekład Pisma Świętego, który według S. Moscatiego¹⁶ – rozpoczął się prawdopodobnie od Ewangelii. Wiele wskazuje na to, że opierał się on na tekście syryjsko – zachodnim, przyjętym w patriarchacie antiocheńskim. Przypuszczalnie

¹² A. Tajje, op. cit., s. 89.

¹³ Przepis autora artykułu.

¹⁴ S. Moscati, op. cit., s. 338 – 339.

¹⁵ S. Piłaszewicz, op. cit., s. 8.

¹⁶ S. Moscati, op. cit., s. 351.

autorami przekładu byli syryjscy mnisi monofizycy, którzy przybyli do Etiopii. Następnie z greckiego tekstu *Septuaginty* przetłumaczono *Stary Testament*. Ponieważ musiało tego dokonać kilka osób, w ciągu dość długiego okresu czasu, wartość poszczególnych ksiąg jest różna, zależna od autora. Moscaci uważa, że takie Księgi jak: *Mądrości, Judyty, czy Barucha*, ze względu na swobodny ich przekład oraz interpretacje własną ich autorów, straciły swoją wartość. Jednocześnie Księgi: *Rodzaju, Kapłańska, Jozuego i Sędziów* mogą być wykorzystywane nawet do badań krytycznych i egzegetycznych *Biblii*¹⁷. Najcenniejsze są jednak *apokryfy*, które w Etiopii uznane zostały za autentyczne i wprowadzone do Kanonu. Należą one do najobszerniejszych na świecie. Jedynie w języku etiopskim w całości zachowały się takie Księgi jak: *Jubileuszów czyli Mała Księga Rodzaju, Henocha, Pasterza Hermasa, Apokalipsa Ezdrasza i Wniebowstąpienie Izajasza*¹⁸. Stanowią one bezcenne dziedzictwo kultury światowej.

Oprócz *Biblii* z greckiego przełożono również kilka innych dzieł o charakterze religijnym, są to *Querillos* („Cyryl”), czyli pisma św. Cyryla Aleksandryjskiego i innych ojców kościoła, *Żywot świętego Antoniego, Reguła zakonna świętego Pachomiusza* oraz *Fizjolog*, czyli zbiór legend o zwierzętach i roślinach z zaleceniami moralnymi, który służył celom dydaktycznym¹⁹.

Powstanie w VII wieku Islamu i jego gwałtowne rozpowszechnienie się także w północnej Afryce, nie pozostało bez wpływu na sytuację w Etiopii. Islamiści opanowali m. in. wyspy Dahlak, dziś należące do Erytrei oraz port Massoua, który dla chrześcijańskiego państwa Aksum miał kluczowe znaczenie. Prawdziwym ciosem było zahamowanie swobodnego handlu poprzez wybrzeże Morza Czerwonego. Ośrodek władzy został przeniesiony bardziej na południe do wnętrza kraju. Odsunięte od wybrzeża, praktycznie pozbawione kontaktu ze światem, państwo aksumskie traci swoją potęgę. Wewnętrznie skłócone, rozbite dzielnicowo, z mocno osłabianą władzą centralną, pomiędzy X a XIII wiekiem, ostatecznie upadła. W literaturze następuje koniec okresu klasycznego.

Z powodu ekspansji muzułmańskiej ludność zamieszkująca wybrzeże Morza Czerwonego uległa islamizacji i zaczęła używać coraz większej ilości zapożyczeń z języka arabskiego, zwłaszcza w terminologii religijnej.

Dokonuje się także coraz więcej przekładów z arabskiego na ge'ez. Wpływy arabskie zaczynają zaznaczać się coraz mocniej w kulturze etiopskiej, zwłaszcza we wschodnich i północno – wschodnich rejonach kraju, gdzie islamizacja jest największa i gdzie nawet powstają lokalne sułtanaty.

Islamiści stosunkowo szybko opanowali łatwo dostępne wybrzeże, lecz górzyste, trudno dostępne wnętrza Etiopii, okazało się zaporą nie do pokonania i nigdy nie zdobytą ostoją chrześcijaństwa. Dzięki temu pozostało ono w prawie niezmienionej formie do dnia dzisiejszego, stanowiąc bezcenne źródło informacji dla naukowców.

¹⁷ Tamże, s. 352.

¹⁸ Tamże, s. 352.

¹⁹ Tamże, s. 353.

Okolo X w. w niewyjaśnionych do końca okolicznościach władzę przejmując dynastia Zagwe, wywodząca się z kuszyckiego plemienia Agaw. Skąpe wiadomości na temat tego okresu nie pozwalają na jednoznaczne określenie, jaki język panował na ówczesnym dworze. Badania naukowe dowodzą jednak, że mniej więcej w tym czasie zaczął rozpowszechniać się dialekt południowy, należący do grupy etnicznej Amhara, stanowiący wczesne stadium języka amharskiego²⁰.

W okresie między X a XIII w. ge'ez stopniowo wychodzi z użycia w mowie, stając się językiem martwym, którym posługuje się jedynie duchowieństwo w czasie liturgii. Pomimo tego, aż do połowy XIX w. prawie wszystkie dzieła literatury etiopskiej powstają właśnie w języku ge'ez. Miał on podobne znaczenie, co łacina w Europie.

W 1270 r. władzę obejmuje cesarz Jykuno Amlak, pochodzący z plemienia Amhara z prowincji Shoa, uważany za ojca tzw. *dynastii salomońskiej*. Od tego momentu język amharski zaczyna odgrywać szczególną rolę, również polityczną, ponieważ staje się językiem dworu, a z czasem oficjalnym językiem Etiopii. W tym wielonarodowym państwie, w którym ludność posługuje się tak wieloma językami i dialektami, o bardzo utrudniającej kontakty rzeźbie terenu, wprowadzenie jednego wspólnego języka, którym mogła posługiwać się wykształcona warstwa społeczeństwa, niezależnie od tego, z jakiego pochodziła plemienia czy rejonu kraju, bardzo mocno przyczyniło się do jego zjednoczenia. Oficjalny język, wspólna religia oraz silny cesarz stojący na czele tego państwa, sprawiły, że wśród Etiopczyków zaczęło narastać poczucie tożsamości narodowej, znakomicie wpływającej na rozwój własnej, charakterystycznej kultury. Okres od 1270 roku do 1527 roku nazywany jest przez historyków *średnim*, dla wyróżnienia go od najstarszych i najnowszych dziejów Etiopii²¹.

Cesarz Jykuno Amlak zdawał sobie sprawę z potężnych wpływów, jakimi dysponował Kościół, dlatego zawarł układ zwany „Rokiem Świętego Przymierza”, który na całe wieki wprowadził współzależność gospodarczą państwa i Kościoła, co odcisnęło się piętnem na dalszych dziejach i kulturze Etiopii²². Niemalże wszystkie powstałe na terenie Etiopii dzieła, we wszystkich dziedzinach sztuki, mają charakter religijny bądź historyczny. Jest to cecha charakterystyczna kultury etiopskiej, która wyróżniła ją spośród innych i uczyniła tak niezwykle oryginalną.

Za jego rządów Etiopia znów staje się silnym, stabilnym państwem, utrzymującym szerokie kontakty ze światem zewnętrznym, zwłaszcza arabskim. Ponownie następuje wzajemne przenikanie się kultur i ich wzbogacanie. Do języka amharskiego i ge'ez przenika wiele zapożyczeń z języka arabskiego oraz vice versa. W tym czasie bardzo dużo tłumaczy się z arabskiego. Do najstarszych przekładów zalicza się *Legendę o*

²⁰ W. K. Brzuski, *Zapożyczenia arabskie w dawnym i współczesnym języku amharskim*, Warszawa 1983, s. 11.

²¹ *Introduction to history of Ethiopia*, op. cit., s. 3.

²² A. Bartnicki, J. Mantel – Niećko, op. cit., s. 39.

proroku Habakuku, której powstanie określa się na XIII wiek²³ oraz m.in. *Żywoł Adama i Ewy*²⁴, *Mądrość Sybilli*²⁵, *Żywoty apostołów*²⁶ oraz *Nabożeństwo poranne*²⁷.

Również poprzez arabski do literatury etiopskiej trafiło wiele dzieł pochodzenia hebrajskiego, np. *Historia Żydów Józefa Ben Goriona*²⁸ lub syryjskiego, np. *Żywoł św. Izaaka z Niniwy*²⁹. Ponieważ Kościół Etiopski był ściśle powiązany z Kościołem Koptyjskim w Egipcie, a w tym czasie język koptyjski zaczyna być wypierany przez arabski, dlatego w Etiopii coraz więcej pojawiło się przekładów z arabskiej literatury chrześcijańskiej na ge'ez. Większość oryginałów tych przekładów powstała w języku koptyjskim. Ślady związków języka koptyjskiego i arabskiego w języku ge'ez, można spotkać w wielu utworach etiopskich, np. koptyjski tekst *Ojciec nasz*, poprzez język arabski, został przetłumaczony na ge'ez. Powstał także słownik koptyjsko – arabsko – ge'ez, gdzie koptyjski pisany jest literami etiopskimi według zarabizowanej wersji tego języka³⁰.

Najlepszym przykładem tych powiązań jest największe dzieło literatury etiopskiej *Kebrā nagast* czyli *Chwała królów (Abisynii)*, które stanowi biblijną wersję legendy o królu Salomonie i królowej Sabie. Wg legendy królowa (Etiopii) o imieniu Saba usłyszała o niezwykłej mądrości izraelskiego króla Salomona i zapragnęła poznać go osobiście. Wyruszyła więc ze swoim orszakiem do Izraela. Oczarowała swą urodą króla Salomona i nawiązała z nim romans, owocem którego był Menelik I, pierwszy cesarz Etiopii.

Uważa się, że *Kebrā nagast* nie została napisana przez jednego autora, lecz jest zbiorem wielu opowiadań, pochodzących z różnych źródeł³¹. Dzięki zachowanemu kalafonowi, czyli dopiskowi znajdującym się na końcu prawie każdego rękopisu, dowiadujemy się, że na język ge'ez została przetłumaczona z arabskiego. Jednak w kalafonie rękopisów arabskich wyraźnie jest napisane, że wersja arabska została przetłumaczona z języka koptyjskiego. Tłumaczenia dokonało prawdopodobnie dwóch mnichów egipskich Abal'eza i Abalfaraga w 1225 roku za czasów panowania cesarza Lalibeli, pochodzącego z dynastii Zagwe i biskupa Abba Gijorgis. Przekładu z języka arabskiego na ge'ez dokonał prawdopodobnie w XIV wieku, bliżej nieznanym historykom

tłumacz o imieniu Izaak, związany z dynastią salomońską, któremu pomagało pięciu Etiopczyków³².

Skoró *Kebrā nagast* opowiada rodowód królów etiopskich – według niej wywodzących się bezpośrednio od królów izraelskich, czyli wybrańców Boga, powstaje pytanie: Dlaczego utwór ten nie był od razu napisany w języku ge'ez? To pytanie zadał sobie również wspomniany Izaak. Jego uzasadnienie stało się głównym argumentem, jakim posługiwali się późniejsi cesarze z dynastii salomońskiej, dla uzasadnienia swojego wyłącznego prawa do tronu etiopskiego. Z jego przemyśleń wyraźnie wynikało, że przekład abisyński (ge'ez) nie mógł powstać, za czasów panowania dynastii nie wywodzącej się z rodu Salomona, gdyż byłoby to przekroczeniem prawa³³. Dlatego dokonano najpierw przekładu arabskiego, a z przekładem abisyńskim czekano na odpowiedni moment.

Przez wielu Etiopczyków dzieło to, choć posiada niewątpliwie bardzo dużą wartość historyczną, przyjmowane jest przede wszystkim w kontekście czysto politycznym. Odegrało ono ogromnie ważną, choć kontrowersyjną rolę w życiu narodu etiopskiego. Z jednej strony przyczyniło się do zjednoczenia Etiopii, z drugiej zaś było potężnym narzędziem politycznym, ograniczającym suwerenność innych plemion. *Kebrā nagast* uzasadnia i utwierdza panowanie nad całą Etiopią tylko jednej dynastii, jak pamiętamy salomońskiej, wywodzącej się z plemienia Amhara. Głosiła ona, że jej członkowie są spadkobiercami tej dynastii, wybrańcami Boga i pochodzą bezpośrednio od cesarza Menelika I, syna Saby i Salomona.

Przez wieki cesarze etiopscy, chcąc umocnić swoją władzę i podporządkować sobie wielonarodowe społeczeństwo, odwoływało się do *Kebrā nagast*. Również ostatni cesarz Hajle Syllasie I, obalony w 1974 roku, nosił tytuł „Zwycięskiego lwa z plemienia Judy, wybranego z woli Boga króla królów Etiopii”.

Kebrā nagast wykorzystywana była także przez duchowieństwo, które przy wszelkich okazjach chętnie powoływało się na nią, wpajając w narodzie posłuszeństwo wobec cesarza.

Kolejnym ważnym dziełem w piśmiennictwie etiopskim, które odegrało znaczącą rolę w procesie zjednoczenia kraju i wzmocnienia władzy centralnej było *Syrate mengyst (Reguły cesarstwa)*. Dzieło to powstało za panowania cesarza Amde Tsyjona I, na początku XIV w. Jest to zbiór przepisów dotyczących przebiegu wszelkich ceremonii dworskich, takich jak: koronacja, zaślubiny, pogrzeby, audiencje, itp. Określa zakres uprawnień i obowiązków poszczególnych urzędników, zarówno kościelnych, jak i świeckich, klasyfikuje ich stopnie i godności oraz opisuje procedurę postępowania w konkretnych sprawach. Przyczyniło się ono do uporządkowania systemu administracyjnego. Powstał wówczas także specjalny urząd *tsehafie tyzaza*, czyli kronikarza³⁴, dzięki któremu mogły powstać różne kroniki, zawierające wzmianki o ważnych wydarzeniach z dziejów Etiopii oraz zachowujące dla potomności nazwiska

²³ E. Cerulli, *La letteratura etiopica con un saggio sull'Oriente Cristiano*, Milano 1968, (w:) W. K. Brzuski, *Zapozyczenia arabskie w dawnym i współczesnym języku amharskim*, op. cit., s. 18.

²⁴ Tamże, s. 19.

²⁵ I. Guidi, *Storia della letteratura etiopica*, Roma 1923, (w:) W. K. Brzuski, tamże, s. 19.

²⁶ Tamże, s. 19.

²⁷ Tamże, s. 19.

²⁸ M. Kamil, *Translations from arabic in ethiopic literature*, Wiesbaden 1975, (w:) W. K. Brzuski, tamże, s. 18.

²⁹ E. Cerulli, *La letteratura etiopica con un saggio sull'Oriente Cristiano*, Milano 1968, (w:) W. K. Brzuski, tamże, s. 19.

³⁰ W. K. Brzuski, op. cit., s. 17.

³¹ S. Strelcyn, *Kebrā Nagast czyli Chwała Królów Abisynii. Fragmenty. Z języka amharskiego przełożył oraz wstępem zaopatrzył...*, Warszawa 1956, s. 13.

³² Tamże, s. 13.

³³ Tamże, s. 13.

³⁴ A. Bartnicki, J. Mantel – Niećko, op. cit., s. 58.

ludzi, którzy odegrali ważną rolę w życiu politycznym i kulturalnym tego kraju. Bezcennym przykładem mogą tu być *Pieśni królewskie*, w których opisano zasługi wojenne cesarzy etiopskich³⁵.

Niewątpliwie, jedną z największych postaci literackich tamtego okresu był patriarcha Etiopii, abune Selam, którego nazywano „tłumaczem”, ponieważ przełożył z arabskiego *Senodos* i *Didaskilia*, czyli zbiór przepisów kanonicznych i kościelnych³⁶.

Do Etiopii poprzez Wschód zaczyna wówczas docierać również kultura śródziemnomorska. Tłumaczone są na język ge'ez takie rozpowszechnione w Europie utwory jak: *Dzieje cudów Maryjnych*, *Historia Aleksandra Wielkiego*, *Żyoty świętych* oraz *Żyoty męczenników*, które dodatkowo zostały wzbogacone o męczenników etiopskich³⁷.

Po okresie wspaniałej prosperity cesarstwa etiopskiego, znakomitym także dla rozwoju kultury, nastąpił jeden z najtragiczniejszych rozdziałów w dziejach tego państwa. W XVI wieku fanatyczny imam Ahmed ibn Ibrahim al-Gazi, zwany przez Etiopczyków „Ahmed Grań”, czyli „Ahmed Mańkut”, przejął władzę w zislamizowanej wschodniej części Etiopii (rejon Adal i Harer). Pod hasłem „świętej wojny” wkroczył w głąb kraju, siejąc spustoszenie wśród jego mieszkańców, głównie chrześcijan. Spalił i ograbił wspaniałe zabytki kultury etiopskiej, zwłaszcza kościoły i klasztory. W ten sposób, bezpowrotnie została zniszczona ogromna część, pieczołowicie przez wieki gromadzonego w nich, dziedzictwa narodowego, w tym również piśmiennictwa³⁸.

Po kilku latach straszliwej wojny, dzięki Portugalczykom, którzy pojawili się w Etiopii w celu krzewienia religii katolickiej, cesarstwu etiopskiemu w końcu udało się pokonać fanatycznych muzułmanów. Pomimo, że kilku klasztorom, dzięki ich niedostępnemu położeniu, udało się przetrwać zagrożenie i zachować posiadane dobra w nienaruszonym stanie, to jednak straty, jakie poniosła kultura Etiopii, były ogromne.

Wsparcie portugalskie nie było bezinteresowne. Portugalczycy, a zwłaszcza jezuita liczyli, że w zamian za udzieloną pomoc, Etiopia przejdzie na katolicyzm. Etiopczycy jednak stanowczo sprzeciwili się temu, dzięki czemu powstało, wiele cennych utworów polemizujących z religią chrześcijańską, zob. *Wyznania Klaudiusza*³⁹, *Hajmanote abbau – Wiara ojców*⁴⁰, oraz z islamem, np.: *Anketse amin – Brama wiary*⁴¹. Niektóre argumenty użyte w nich stały się dogmatami do dziś obowiązującymi w Kościele Etiopskim.

Kolejnym cesarzem, który poprzez swoje działania znakomicie przysłużył się do rozwoju kultury etiopskiej, był Ijasu II (1730 – 1755). Jako jeden z pierwszych podjął próby stworzenia systemu ułatwiającego dostęp do nauki najzdolniejszym uczniom, bez względu na ich pochodzenie. Każdy, kto chciał się kształcić, mógł zgłosić się na dwór

³⁵ Tamże, s. 61.

³⁶ Tamże, s. 60.

³⁷ Tamże, s. 60.

³⁸ Tamże, s. 120.

³⁹ Tamże, s. 133.

⁴⁰ M. Kamil, *Translations from arabic in ethiopic literature*, (w:) W. K. Brzuski, op. cit., s. 21.

⁴¹ I. Guidi, (w:) W. K. Brzuski, op. cit., s. 21.

cesarski, gdzie za swoją naukę otrzymywał posiłek. Stopień zaawansowania decydował o jakości i obfitości posiłku. Tym, którym udało się osiągnąć najwyższy stopień „wtajemniczenia” i zajmowali się tłumaczeniem utworów literackich z arabskiego na ge'ez, wypłacano pensję. Mieli oni również obowiązek noszenia pięknych strojów na znak wyróżnienia. Cesarz wprowadził też zwyczaj cotygodniowych spotkań, gdzie prowadzono dysputy o sztuce. Działania te w dość krótkim czasie zaczęły przynosić spodziewane efekty. Nastąpił wspaniały rozkwit kultury, zwłaszcza piśmiennictwa. Dzięki temu powstało lub zostało przetłumaczonych bardzo wiele dzieł, których część zachowała się do dnia dzisiejszego, i przechowywana jest, przede wszystkim, w przyklasztornych bibliotekach oraz w prywatnych zbiorach⁴².

I znów, jak to bywało wiele razy, po okresie świetności następują czasy generalnie nie sprzyjające rozwojowi sztuki. Napięta sytuacja polityczna wewnątrz kraju, kolejne wojny, sieją raczej spustoszenie i bezpowrotnie niszczą dotychczasowy dorobek kultury etiopskiej, nie przyczyniając się do powstania czegoś wartościowego w sztuce.

W połowie XIX wieku następuje przełom w literaturze etiopskiej. Amharski, oficjalny język państwa etiopskiego, do tej pory używany wyłącznie w mowie, zaczyna zastępować w piśmiennictwie język ge'ez, znany jedynie w wąskim kręgu ludzi wykształconych.

Pierwszym znanym dziełem powstałym w tym języku są kroniki opisujące okres panowania cesarza Teodora II, napisane przez Uelde Marjama oraz Zeneba⁴³.

Mniej więcej w tym samym czasie na teren Etiopii dociera druk. Przed jego wprowadzeniem dzieła literackie spisywane były ręcznie na pergaminie i siłą rzeczy miały ograniczony zasięg i dostępne były jedynie inteligencji związanej przede wszystkim z Kościołem. Zastosowanie druku zrewolucjonizowało całe piśmiennictwo i przyczyniło się do upowszechnienia literatury, która przestaje mieć wyłącznie charakter religijno – historyczny. Za jedną z pierwszych wydanych drukami książek uważa się *Gramatykę języka ge'ez*, napisaną po amharsku w 1889 roku przez Tajje Gebre Marjama⁴⁴.

Powstaje też wiele dzieł inspirowanych twórczością ludową, która do tej pory, jedynie w formie ustnych opowieści, przekazywana była z pokolenia na pokolenie. Na szczególną uwagę zasługują tu takie utwory, jak: *Historia ludu etiopskiego* napisana m.in. przez aleka Tajje, życiorysy sławnych ludzi, w tym *Kronika panowania Jana IV* pióra Hyruj Uelda Syllasie, oraz *Kronika rządów Menelika II*, zawierająca skróconą wersję historii Etiopii i *Dzieje książąt sheuańskich*, napisane m.in. przez tsehafie tyzzaz (tytuł) Gebre Syllasie⁴⁵.

Wprowadzenie druku oraz języka amharskiego do piśmiennictwa w znaczący sposób zwiększyło krąg odbiorców. Pojawia się bowiem niespotykane do tej pory w Etiopii powieściopisarstwo oraz prasa, rośnie ilość wydawanych podręczników.

⁴² A. Bartnicki, J. Mantel – Niecko, op. cit., s. 174 i 175.

⁴³ Tamże, s. 328.

⁴⁴ Tamże, s. 329.

⁴⁵ Tamże, s. 329.

Wielkim wydarzeniem stało się wydanie drukiem konstytucji w roku 1931. Jednak pomimo tych nowych zjawisk, wielu autorów nadal tworzy dzieła o tematyce tradycyjnej.

Wielkim propagatorem rozwoju, zwłaszcza piśmiennictwa, był cesarz Hajle Syllasje I (1930 – 1974), który w jego rozwoju widział szansę na upowszechnienie się szkolnictwa, a co za tym idzie, podniesienia poziomu życia społeczeństwa etiopskiego. Cesarz, w przeprowadzonych z nim wywiadach, często powtarzał, że najważniejszym i zarazem najtrudniejszym zadaniem do zrealizowania, jego zdaniem było, wprowadzenie nowoczesnych zasad nauczania oraz stworzenie systemu powszechnego szkolnictwa. Jego bezpośrednie działania polegające na odwiedzaniu szkół, nawet na osobistym prowadzeniu w nich zajęć, wręczaniu świadectw najlepszym uczniom, a najzdolniejszym okolicznościowych prezentów, powodowało rywalizację wśród uczniów, co znakomicie wpływało na podniesienie poziomu nauczania.

Cesarz przekazał również należący do jego rodziny pałac, który stał się siedzibą, utworzonego w 1950 roku w Addis Abebie Uniwersytetu jego imienia.

Dzięki tym działaniom, powstały sprzyjające warunki do tworzenia się nowych elit, wywodzących się z różnych warstw społeczeństwa etiopskiego. Pojawia się wielu nowych twórców, tworzących dla coraz szerszego kręgu odbiorców. Generalnie można ich podzielić na kilka grup, to jest:

1. kontynuatorów tradycyjnego piśmiennictwa etiopskiego, którzy tworzyli wg ściśle określonych zasad, głównie utwory poetyckie oraz dzieła o tematyce religijno – historycznej. Zaliczyć do nich można m.in. Jared Gebre Mikaela,
2. tłumaczy, którzy dawne rękopisy pisane w języku ge'ez przekładali na amharski i poprzez wydawanie ich drukiem, w praktycznie nieograniczonej ilości, przyczynili się do ich upowszechnienia, przez co zapoznali społeczeństwo z jego bezcennym dorobkiem kulturalnym. Do nich zaliczają się m.in. duchowny Jykuno Amlak Gebre Syllasje oraz Mengystu Lemma,
3. przedstawiciele nowoczesnego nurtu w literaturze, którzy starali się zintegrować Etiopię z resztą świata, tworząc we współcześnie obowiązujących, nowoczesnych gatunkach literackich, całkowicie obcych kulturze etiopskiej. Przetłumaczyli oni wiele dzieł literatury światowej na amharski. Wielu z nich tworzy za granicą, w różnych językach, przybliżając kulturę etiopską innym narodom, np. Mengystu Gedamu,
4. politycznie zaangażowanych, którzy starali się pokazać niesprawiedliwość systemu sprawowania władzy. Najbardziej znanym twórcą był Addis Alemayehu, autor słynnej książki *Fik'ir Ysk Mekaber (Miłość aż po grób.)*, opisującej etiopski feudalizm. Innym bardzo znanym w Etiopii pisarzem był Mersey Hazen Abebe, który napisał m.in. nowelę *Oremaj (Konieć)*, w której znakomicie opisał nieudolność działań wojennych w Erytrei w czasie reżimu Mengystu Hajle Mariam. Zapłacił on życiem za napisanie tej książki.

Oprócz wyżej wymienionych gatunków literackich dla Etiopczyków, szczególne znaczenie zawsze miała poezja (po amharsku nazywana *gytym*). Jest powszechną

tradycją układanie niewielkich strof dla wyrażenia swoich uczuć, podczas różnych uroczystości, np.: pogrzebu, ślubu, narodzin dziecka itp. W ten sposób wyraża się także niepokój np. z powodu wybuchu wojny czy klęski żywiołowej. Podczas ich tworzenia rygorystycznie przestrzega się ściśle określonych zasad, zwłaszcza dotyczących rymu.

Oto przykład *gytym*:

ከአገሪ ወጥኛ ባላሰብኩት ወቅት፤
በፖላንድ አገር ለመቅሰም ውቀት፤
በብዙ መከራ ሆነ ያለምኩት፤
ወይ የእድል ነገር አዚያው ቀረሁት።⁴⁶

*Wyjechałem z kraju w niespodziewanym czasie,
Żeby zdobyć wiedzę w Polsce,
Po trudach, mam co chciałem,
Takie widać było przeznaczenie, że zostałem...⁴⁷.*

Wyjątkowym zjawiskiem w poezji amharskiej jest gatunek zwany *k'ynee*. Strofy tworzone w tym gatunku mają zawsze dwojakie znaczenie tzw. *wosk i złoto*. *Wosk* jest to rozumienie słów w dosłownym ich znaczeniu. Natomiast *złoto* zawiera ich ukryty sens.

Oto przykład *k'ynee*:

እስኪ ጠይቅልኝ እርቃ ሳትሄድ፤
ይተቺ ተዋበኝ ሚስት ናት ገረድ።⁴⁸
*Proszę powiedzieć zanim się oddali,
Cesarzowa Telabec jest żoną i służącą⁴⁹.*

Wiersz ten ułożył cesarz Teodor II zaraz po śmierci swojej ukochanej żony, cesarzowej Telabec. *Wosk* mówi, że była ona żoną i służącą. *Złoto* mieści się w jednym słowie ናት (*nat*), tzn. *jest* rodzaju żeńskiego. To samo słowo inaczej zaakcentowane ma inne znaczenie እናት (*ynat*), co oznacza *matka*. Prawdziwy sens tego wiersza jest taki, że cesarzowa Telabec była matką, żoną i służącą (czyli oddaną cesarzowi).

Układanie tych wierszy to swoisty rodzaj gry, przypominający szachy, prowadzonej między twórcą a słuchaczem. Wymaga od obydwoh dużej bystrości umysłu, szczególnie, aby pojąć ukryty sens *złota*.

⁴⁶ Wiersz własny autora artykułu.

⁴⁷ Tłumaczenie własne autora artykułu.

⁴⁸ *Dawne wspomnienia*, zebrane w 1914 r. przez John Edi, wyd. Cambridge University Press, w 1924, przetłumaczone na język amharski i wydane przez African Sun Publishing, Addas Abeba 1993, s. 8.

⁴⁹ Przekład autora artykułu.

Pomimo, że cesarz Hajle Syllasie I zrobił naprawdę wiele dla upowszechnienia się nauki, to w momencie jego obalenia w 1974 roku, zaledwie niecałe 10% ludności potrafiło czytać i pisać.

Jednak dopiero za czasów Mengystu Hajle Mariam nastąpił prawdziwy rozwój szkolnictwa etiopskiego. Wzorując się na socjalistycznych ideach nowe władze głosiły hasła powszechnego dostępu do nauki. Starano się również przeprowadzić reformę rolną, której powodzenie w znacznej mierze zależało od umiejętności czytania i pisania wśród społeczeństwa. Rozpoczęto więc zakrojoną na niespotykaną do tej pory skalę akcję wprowadzania wspomnianej reformy oraz walki z analfabetyzmem. W całym kraju, nawet w najmniejszych wioskach, powstawały szkoły. Wszyscy uczniowie, począwszy od II klasy szkoły średniej, a skończywszy na studentach ostatniego roku (w sumie 60 tys. osób)⁵⁰, zostało zmuszonych do uczestnictwa w 18 miesięcznych obozach, w czasie których uczyli oni ludność mieszkającą na wsi. W ten sposób zwiększyła się liczba osób umiejących czytać i pisać z 9% w 1974 roku do 37% w 1986 roku.⁵¹ Było to niewątpliwie ogromne osiągnięcie tego uważanego za jeden z najkrwawszych na świecie reżimów.

Po upadku rządu Mengystu Hajle Mariam i wprowadzeniu demokratycznych zasad rządzenia, wiele grup etnicznych, w tym zwłaszcza najliczniejsza w Etiopii ludność Oromo, zaczęło domagać się uznania swoich praw do własnego języka. Już od dawna występowały wśród nich tendencje separatystyczne oraz narastał sprzeciw wobec narzuconej im amharyzacji. Dzięki sprzyjającym warunkom, jakie wystąpiły po 1991 roku, rozpoczął się proces alfabetyzacji różnych języków, w tym także oromo. Niepokojący wydaje się jednak fakt, że ludność Oromo dokonuje tego za pomocą alfabetu łacińskiego, a nie korzysta z rodzimej pisowni, której przecież pozadrościć mogą Etiopii wszystkie narody kontynentu afrykańskiego. Jest to sprawa bardzo kontrowersyjna. Zwolennicy alfabetu łacińskiego uważają, że bardziej pasuje on do języka oromo niż sylaby etiopskie. Przeciwnicy natomiast twierdzą, że ludność Oromo chce w ten sposób odciąć się od narzuconej im siłą tradycji amharskiej, która w znacznym stopniu przez wieki ograniczała rozwój ich kultury i języka. Konflikt ten ma bardziej podłoże polityczne niż merytoryczne. Niezaprzeczalnym faktem jest, że amharski został narzucony innym plemionom. Można rozpatrywać to jednak w dwojaki sposób: jako ograniczenie rozwoju innych języków lub jako sukces, dzięki któremu Etiopczyk z Etiopczykiem może rozmawiać po etiopsku. Rzeczą ważną jest, aby zachowane zostały lokalne języki i dialekty oraz zapewniony był ich rozwój, także alfabetyzacja. Nie jest to sprzeczne z używaniem jednego łączącego naród języka.

W większości państw afrykańskich w wyniku braku rodzimego języka, który mógłby stać się urzędowym, używa się języka kolonizatorów. Zubożyło to bardzo kulturę tych narodów. Pod tym względem Etiopia jest krajem wyjątkowym. Byłoby wielką szkoda, gdyby rozwój demokracji zniszczył tę wspaniałą tradycję.

⁵⁰ D. Wolde Giorgis, *Red Tears*, New Jersey, 1989, s. 17.

⁵¹ Tamże, s. 27.

Podstawowe zasady pisowni języka amharskiego

Teraz skrótowo scharakteryzujemy podstawowe zasady pisowni języka amharskiego, gdyż jest to temat tak obszerny, że przekroczyłby ramy tego artykułu. Nam w tym momencie bardziej chodzi o zasygnalizowanie problemu, który powinien znaleźć swojego badacza również w Polsce. Natomiast problematyka szczegółowa dotycząca gramatyki języka amharskiego zostanie omówiona w oddzielnej pracy.

Dzisiejsze pismo etiopskie, tzw. amharskie, jest pismem sylabicznym, składającym się z 34 znaków podstawowych, w sylabariuszu umieszczonych w 1 kolumnie. Każdy z nich ma 6 odmian związanych z występowaniem samogłosek, które razem ze znakiem podstawowym w sumie tworzą 7 jego rodzajów, w sylabariuszu umieszczonych w rzędach od 1 do 7. Kombinacja 34 znaków z ich 7 odmianami w sumie tworzy 238 sylab. Zobacz tabelę nr 1, opracowaną przez autora artykułu.

Oto przykład takiej kombinacji:

ተ (te) ተ (tu) ቲ (ti) ታ (ta) ቼ (tee) ቸ (ty) ቹ (to)

Większość znaków podstawowych tworzy dodatkowo ósmą sylabę, używaną w szczególnych przypadkach, dla zastąpienia kilku ostatnich liter w danym słowie, zwłaszcza sylabę, którą w j. polskim można przetłumaczyć jako *ta*, np.: ታ (tua) አባታዎ, tzn. jej ojciec, można to samo zapisać, rezygnując z ostatniej sylaby, jednocześnie zmieniając przedostatnią na znak z 8 rzędu tzn. አባታ.

W ten sposób zwiększa się liczba sylab, które stwarzają duże możliwości językowe i ułatwiają zapis, ponieważ pod tym względem pisownia jest dowolna. W języku amharskim pisze się tak, jak się mówi, błędy ortograficzne należą więc do rzadkości.

Z tych 34 znaków podstawowych kilka powtarza się np.: ሀ (ha) ሐ (ha) ኀ (ha), lecz reguły ich pisania nie są ściśle przestrzegane i można używać ich dowolnie, choć i tu istnieje kilka wyjątków, np.: ኀ i ሀ zwane są *ha i se królewskim*, ponieważ służyły m. in. do pisania imienia cesarza Hajle Syllasie I. Inne ሰ także *se* nazywane jest *se ognia*, ponieważ አሳሰ (ysar) tzn. ogień. Jest to ortografia etiopska, przeznaczona przeważnie dla językoznawców, nie przestrzegana w powszechnej pisowni.

Jeśli pominiemy znaki powtarzające się, to pozostanie ich 28, w tym 27 spółgłosek i 1 samogłoska አ (a), która z kolei tworzy 6 innych samogłosek ኡ (u) ኢ (i) ኣ (a – głośno wymawiane) ኤ (e) ኦ (y) ኦ (o).

ቨ (v czytane jako we) jest to najmłodsza z sylab, używana do pisania zapożyczonych wyrazów obcojęzycznych, np.: z języka angielskiego *television*, *university*.

Niektóre sylaby nie mają odpowiednika w języku polskim, aby móc je przedstawić używa się różnych znaków fonetycznych m.in. apostrofu ('). Oto przykład: ቀ (k'e) ጠ (t'e) ጩ (é'e) አ (p'e) አ (s'e).

Sylabariusz amharski

1	2	3	4	5	6	7	8		
ሀ	ሁ	ሂ	ሃ	ሄ	ህ	ሆ	ሇ	ለ	
ሀ	ሁ	ሂ	ሃ	ሄ	ህ	ሆ	ሇ	ለ	
መ	ሙ	ሚ	ሚ	ማ	ማ	ሞ	ሞ	ሚ	ሚ
ሠ	ሠ	ሠ	ሠ	ሠ	ሠ	ሠ	ሠ	ሠ	ሠ
ረ	ሩ	ሪ	ሪ	ሪ	ሪ	ሪ	ሪ	ሪ	ሪ
ሰ	ሰ	ሰ	ሰ	ሰ	ሰ	ሰ	ሰ	ሰ	ሰ
ሸ	ሸ	ሸ	ሸ	ሸ	ሸ	ሸ	ሸ	ሸ	ሸ
ቀ	ቀ	ቀ	ቀ	ቀ	ቀ	ቀ	ቀ	ቀ	ቀ
በ	በ	በ	በ	በ	በ	በ	በ	በ	በ
ቨ	ቨ	ቨ	ቨ	ቨ	ቨ	ቨ	ቨ	ቨ	ቨ
ተ	ተ	ተ	ተ	ተ	ተ	ተ	ተ	ተ	ተ
ቸ	ቸ	ቸ	ቸ	ቸ	ቸ	ቸ	ቸ	ቸ	ቸ
ኀ	ኀ	ኀ	ኀ	ኀ	ኀ	ኀ	ኀ	ኀ	ኀ
ነ	ነ	ነ	ነ	ነ	ነ	ነ	ነ	ነ	ነ
ኘ	ኘ	ኘ	ኘ	ኘ	ኘ	ኘ	ኘ	ኘ	ኘ
አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ
ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ
ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ
ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ	ከ
ወ	ወ	ወ	ወ	ወ	ወ	ወ	ወ	ወ	ወ
ዐ	ዐ	ዐ	ዐ	ዐ	ዐ	ዐ	ዐ	ዐ	ዐ
ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ
ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ	ዘ
የ	የ	የ	የ	የ	የ	የ	የ	የ	የ
ደ	ደ	ደ	ደ	ደ	ደ	ደ	ደ	ደ	ደ
ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ	ጀ
ገ	ገ	ገ	ገ	ገ	ገ	ገ	ገ	ገ	ገ
ጠ	ጠ	ጠ	ጠ	ጠ	ጠ	ጠ	ጠ	ጠ	ጠ
ጨ	ጨ	ጨ	ጨ	ጨ	ጨ	ጨ	ጨ	ጨ	ጨ
አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ
አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ	አ
ፀ	ፀ	ፀ	ፀ	ፀ	ፀ	ፀ	ፀ	ፀ	ፀ
ፈ	ፈ	ፈ	ፈ	ፈ	ፈ	ፈ	ፈ	ፈ	ፈ
ፕ	ፕ	ፕ	ፕ	ፕ	ፕ	ፕ	ፕ	ፕ	ፕ

Tabela nr 1. Tłumaczenie sylab amharskich na język polski (według autora artykułu).

Inny jest także system interpunkcyjny, niż w języku polskim. Stosuje się następujące znaki: przecinek (፡), średnik (፣), kropka (፡፡). Dla oddzielenia wyrazów, zwłaszcza w odręcznych notatkach, stosuje się między nimi (፡). Zwyczaj ten wychodzi z użycia w druku, gdyż zastępuje go odstęp. W języku amharskim nie występują duże litery.

Cyfry i liczby etiopskie używane są w piśmiennictwie, w kalendarzu, do numerowania stron. Rzadko używa się ich w arytmetyce, ponieważ brak zera bardzo utrudnia liczenie.

Amharski system cyfr i liczb

1	፩	አንድ	40	፵	አርባ
2	፪	ሁለት	41	፵፩	አርባ አንድ
3	፫	ሶስት	50	፶	ሃምሳ
4	፬	አራት	51	፶፩	ሃምሳ አንድ
5	፭	አምስት	60	፷	ስድሳ
6	፮	ስድስት	61	፷፩	ስድሳ አንድ
7	፯	ሰባት	70	፸	ሰባ
8	፰	ስምንት	71	፸፩	ሰባ አንድ
9	፱	ዘጠኝ	80	፹	ሰማንያ
10	፲	አሥር	81	፹፩	ሰማንያ አንድ
11	፲፩	አሥራ አንድ	90	፺	ዘጠና
20	፳	ሃያ	91	፺፩	ዘጠና አንድ
21	፳፩	ሃያ አንድ	100	፺፪	መቶ
30	፷	ሠላሳ	1000	፺፫	ሺ (ሀ)
31	፷፩	ሠላሳ አንድ	10000	፺፬	አልፍ

Tabela 2. Opracowanie własne autora artykułu.

Podsumowanie

Na zakończenie można stwierdzić, że Etiopia jest niezwykle ciekawym krajem, stanowiącym wspaniałą mozaikę różnych grup etnicznych. Jej bogata, jedyna w swoim rodzaju kultura, wyraźnie różniąca się od kultur innych państw afrykańskich, stanowi dla badaczy niewyczerpane źródło wiedzy, wciąż czekające na swoich odkrywców.

Różnorodność języków i kultur była od wieków bogactwem i zarazem przekleństwem tego kraju. Stanowiła ona poważną przeszkodę na drodze do zjednoczenia kraju, będąc przyczyną wielu, czasem bardzo krwawych konfliktów. Niezwykle trudno jest rządzić wielonarodowym państwem, którego mieszkańcy mówią tak wieloma językami. Fakt, że udało się narzucić jeden język urzędowy i stworzyć własne pismo, stanowi ogromne osiągnięcie tego narodu. Nie można zapominać jednak, że odbyło się to kosztem innych języków i lokalnych kultur. Od XIII wieku, gdy do władzy doszła dynastia tzw. salomońska, pochodząca z plemienia Amhara, promowała ona swój język. Nawet rola języka ge'ez została ograniczona i praktycznie stał się on językiem martwym, kiedy dokonano alfabetyzacji języka amharskiego. Jednak dzięki temu język amharski mógł dynamicznie rozwijać się w piśmiennictwie, przez co znakomicie został rozszerzony krąg odbiorców.

Gdyby inne języki miały szansę równorzędnego rozwoju, być może dziś największe grupy etniczne szczyciłyby się wspaniałą literaturą pisaną w ich własnym języku, bogatą w twórczość ludową, która siłą rzeczy przez wieki przekazywana musiała być jedynie drogą ustną. Być może również odsetek ludności wykształconej w pozostałych plemionach byłby większy.

Dziś w Etiopii występuje trend w kierunku masowej alfabetyzacji dyskryminowanych języków. Może to mieć oprócz wielu pozytywnych stron także destrukcyjny wpływ na jedność narodu i stać się przyczyną groźnych konfliktów wewnętrznych.

Miejmy nadzieję, że za kilka lat nadal Etiopczyk z Etiopczykiem będzie mógł porozmawiać po etiopsku.